

Pío Baroja Saria: lehen eta azkena. 50 urteurrena gogoratuz

Pedro GORROTXATEGI GORROTXATEGI
Olatz GORROTXATEGI DORRONSORO

1961ean Donostiako kultur-ekintzari bultzada bat emateko nahian eta bost donostiar kulturazaleren ahalegin handiari esker lehenengo "Pío Baroja" Nobela Saria jaio zen. Luis Martín-Santosen "Tiempo de silencio" nobela aurkezteak eta bera irabazle ez izateko egin ziren presioek porrot eragin zioten ekimen honi eta ezin izan zuen antolatzen jarraitu. 50 urte pasatu ondoren egitasmo kultural hura gogoratu nahi dugu, protagonisten oroitzapenak kontutan hartuz eta azterketa zorrotz bat eginez.

José Mª Bellido Cormenzana idazleak idazki baten bidez porrot egindako sari horri buruzko lehenengo datuak bidali zizkigun. Honela dio:

"1959ko udan Tolosako Lehen Auzialdiko eta Instrukzioko epailea zen Antonio Nabalek eta biok "Pío Baroja" Nobela Saria antolatzea erabaki genuen.

Epaimahaikideen izenak eta kopurua izan ziren gure lehenengo erabakiak. Kopurua bikoitia bazen, idazkariaren kalitateko botoa erabakitzailea izango zen eta hori ez zitzaigun bidezkoa iruditzen. Egokiena epaiak 7 kide izatea erabaki genuen. Biok epaimahaikide ere izan nahi genuen; beraz, beste bost pertsona aurkitu behar genituen kopurua betetzeko.

Elvira Gallurralde izan zen aukeratutako lehenengoa. Oso kultura zabalekoa zen. Filosofia eta Letretan lizentziatua zen. Gustura onartu zuen.

Eugenio Altuna intelektual euskaldun bat zen, baina nik ez nuen ezagutzen. Antonio Nabalek proposatu zidan. Altuna Tolosan bizi zen eta lanegun batzuetan epaileak ere parte hartzen zuen solasaldi batetara joaten zen. Altunak Faustino Marquet ekarri zuen epaimahaira, pertsona bikaina, ordenagailu bat ematen zuena, Espainian azken 50 urteetan zehar idatzi ziren edozein nobelaren kapitulu bat buruz errepikatzeko gai baitzen. Tolosan ere bizi zen eta nik ezagututako liburutegi pribatu onenatariko baten jabea.

Bi epaimahaikide falta ziren. Bost kide euskaldunok Estatuko hiriburuko bi pertsona ospetsurengana zuzentzea erabaki genuen, horrela epaimahaia betetzeko. Miguel Pérez Ferrerok pertsonalki ezagutu zuen Baroja, gerra zibilaren hasieran Frantziara erbesteratu zenean, berarekin bizi zelako. Garai hartan bere zeregin literarioak "El Pato Donald" goitzenpean ABCn zinema kritika egitea besterik ez ziren. Hala eta guztiz ere, luzaroan Donostiako Diario Vascon liburu kritika egiten aritu zen eta Barojari buruzko biografia labur bat zeukan argitaratua. Berarekin harremanetan jarri ondoren, Pérez Ferrerok ere onartu zuen. Epaimahaiko azken kidea Juan Fernández Figueroa izan zen, "Índice" literatur albisteko zuzendaria, hain zuzen ere".

Antonio Nabalen ustez, Bellido izan zen sari honen sortzailea, baina gertatutakoaren oroipen triste bat du:

"Orduan gertatu zenak zapalkuntza politikoa garaian liburu bat literaturaz kanpoko gauza bat bihur daitekeela erakusten digu, bere estetika-kalitatea baztertuz.

Ez dut uste Luisi bere lanaren politizazioa interesatuko litzaiokeenik. Luisek momentu bakoitzean egiten ari zenari ekiten zion buru-belarri eta une hartan saria irabazi nahi zuen. Izan ere, alde politikoak ez izateko, nobela "Tiempo de silencio" izenburupean aurkeztu ordez "Tiempo de frustración" izenburuarekin aurkeztu zuen. Izena, ordea, PSOEan lan egiteko erabiltzen zuen "Luis Sepúlveda" ezizena erabili zuen.

Saria iragarri zenean, "Tiempo de silencio" bukatu berria zeukan eta aurkeztu aurretik utzi zidan. Berehala ikusi nuen lehiaketa bukatua zegoela, hori liburuarentzat ona zen, baina sariarentzat askoz hobea, lan garrantzitsu batekin hasiko baitzen.

Dena den, bi gauza zehaztu nahi izango nituzke: Sariaren ideia José Mariarena izan zen eta berea ere izan zen "Pío Baroja" izenburuko ideia, bikaina benetan, ezin zelako deialdirako bostere handiagodun beste bat aurkitu".

Baina epaimahaikide madrildarrek sariari buruzko beste ideia bat zeukaten. Ez zuten Donostia bultzatu nahi, ezta bere alderdi kulturalak ere, beren helburu bakarra Carlos Luis Álvarezren "Gusanos de luz" nobelak irabaztea besterik ez zen, "Cándido" goitizenez ezagutua, Elvira Gallurralde epaimahaikideak emandako informazioaren arabera.

Elvira Gallurraldek Carlos Luis Álvarezren "Gusanos de luz" nobelari buruz honako hau esaten du:

"Gusanos de luz" nobelak Pérez de Ayala gogorarazten zuen, nobela on bat izango zatekeen, baina kutsu zaharragoarekin. Gaurko irakurlearentzat ez da erakargarria. Eta saria eman behar zen goiz hartan Pérez Ferrerok eta Fernández Figuroak deitu zidaten nire botoa bere nobelari emateko nahian".

Guk ez daukagu Fernández Figuroa eta Pérez Ferreroren leku-kotza. Lehenengoak uko egin zion gurekin hitz egiteari eta bigarrena hila zegoen dagoeneko.

Dena dela, Miguel Pérez Ferrerok Torres Murillo kazetari donostiarri egin zizkion aitopenen oso esanguratsuak izan ziren:

Galdera.- Gaur egungo Espainiako nobela arloan berritasuntzat har daiteke horietako baten bat? Berritasun tekniko iraultzailearen bat badago, urrats bat aurrera nobela arloan, istorioak kontatzean eta hizkuntzan, adibidez?

Pérez Ferrerok honako hau erantzuten zuen:

"Pascual Duarte" eta "Nada" lan iraultzaileak izan ziren, baina benetako iraultzailea Ramón Pérez de Ayalaren "Luz de domingo" iruditzen zait. Berritasuna ez da aurkitu behar.

Erantzun honetan ikus dezakegu Fernández Figuroa "Cándido" lagunaren saria prestatzen ari zela.

Hitz egin dugun epaimahaikide guztiek jaso behar izan zituzten presioak gogoratzen dituzte. Hona hemen Faustino Marquetek esaten duena:

“Bitxigarria izango litzateke jakitea zeintzuk izan ziren Donostian mugitu ziren lurpeko indarrak une hartan, ekimena ez delako inoiz gobernadoreengandik ateratzen, ezjakinak baitira, oro har. Gustatuko litzaidake jakitea nola lortu zuten presio hori egitea. Bellidok saria ez ematea arrakastatzat hartzen duela ematen du testu honetan. Zein da honen zentzua? Ez naiz eztabaidetan sartuko, baina... arrakasta al da nobela ez ateratzea? Porrot bat delakoan nago. Saria gureari eman behar izan zitzaion. Onena zela uste genuenari. Eta epaimahaikide gehiengoak “Tiempo frustrado” onena zela uste zuen”.

Bertako prentsaren analisisia ere bitxigarria da. Madrileko epaimahaikideei egindako elkarrizketak ezezik ezagutzen ziren sariari buruzko datuak ere urratsez urrats kontatu zituzten:

“Diario Vascon 1960ko azaroaren 27an “Las Artes y las Letras” atalean Pío Baroja Nobela lehenengo sariaren deialdia eta arautegia argitaratu zituen eta honako hauek dira:

Lehenengoa.- Pío Baroja saria antolatzen da, urterokoa, gaztelaniaz idatzitako argitaragabeko nobelentzat, 200 folio baino gehiagokoak (32 x 22 tamainakoa), lerro artean tarte bikoitza utzitako mekanografiatuak eta alde batetik bakarrik.

Bigarrena.- Gaia aukera librekoa izango da. Epaimahaikideek irizpide estetiko orokorrak kontutan hartuko dituzte.

Hirugarrena.- Sariaren zenbatekoa 25.000 pezetakoa izango da. Kantitate hau jaso ondoren, idazle sarituak Sariaren Era-kundeari lehenengo argitalpenaren egile-eskubideak emango dizkio.

Laugarrena.- Epaimahaiak zehaztutako maila estetiko batetara inongo originala iristen ez dela ikusiko balu, Saria esleitu gabe gera liteke.

Bosgarrena.- Ezin izango da bi edo lan gehiagoren artean banatu.

Seigarrena.- Epaimahaiak lehentasuna izango du lan ez sari-tuen egile-eskubideak lortzeko.

Zazpigarrena.- Originalen bina ale aurkeztu beharko dira, koardernatuak eta erraz irakurgarriak, egilearen izena eta helbidearekin. Goitizenean ere aurkez daitezke, baina egilearen izena

eta helbidea jartzen, eta hauek ezagutzera emango dira lanak saria lortzen badu.

Zortzigarrena.- Onarpen-epea datorren otsailaren 28an bukatuko da. Saria literatur-ekintza batean zehar hurrengo apirilaren 8an emango da.

Bederatzigarrena.- Originalak "Café Madril"era bidaliko dira, Espainia etorbidea 25, Donostia, "Pío Baroja Sariarentzat" adieraziz. Aldez aurreko eskaera eginez, jasotako ziurtagiria egingo da.

Hamargarrena.- Saria esleitu ondoren, egile ez sarituek maiztaren 1etik aurrera beren originalak jaso ahal izango dituzte, aurreko aipatutako ziurtagiria aurkezten.

Hamaikagarrena.- Epaimahaiaren osaketa, Miguel Pérez Ferrero mahaiburu izanez, laster jakinaraziko da."

J. Sampelayok bere kronikan aurkezturiko nobela kopuru altua azpimarratzen du, "hirurogei" eta inork ezagutzen ez duen "Luis Sepúlveda" donostiarraren nobela:

"Hirurogei nobelak parte hartu zuten Barojan gutxi gora behera, eta hori ez dago batere gaizki, aurkezpen-epea eta saria ezagutzera eman den urtea dela kontutan hartuz. Bi sexuek parte hartzen dute. Gizon eta emakume nobelagileak, baina azken finean, azken bozketan, bakarrik sei izan dira finalista.

Sei gizonetzko, horietako batek gure prentsan asko idatzi eta hainbat sari jaso duena, Jorge Ferrer-Vidal; besteak ezizenak omen dira, bere izenek "zeraren usaina dutela" esaten da; gogora ditzagun, 1961eko Pío Baroja Saria aldarrikatzen den bitartean.

Izenburu iradokitzaile eta ederretako nobelak: Ferrer-Vidalen "Mañana aún no amanece", Luis Sepúlvedak sinatzen duenaren "Tiempo frustrado" eta arraroa benetan donostiarra izatea eta inork ez ezagutzea, Negreiros Ponteren "La pirueta", "Gusanos de luz", Manuel Caballeiraren "Válvulas de escape" eta "La rata".

Epamahaikideek gaur izango dute azken bilera giro hunkigarri batean, Pío Baroja donostiar eta nobelako maisu handiak merezi duen bezala."

Sariaren hurrengo egunean “La Voz de España” egunkarian honako artikulua adierazgarri hau atera zen:

“Madril kafetegian bart (1961eko apirilak 8) Pío Baroja Nobela lehenengo Saria eman behar zen afaria egin zen. Bozketa honetarako aurkeztutako 65 lanetariko sei izan ziren hautatuak.

Nieto Arnáiz jenerala gobernadore militarra, Vega de Seoane hiriko alkatea eta Vicente Asuero Diputazioko lehendakaria izan ziren ekintzaren buru.

Sei nobela iritsi ziren lehiaketaren finalera eta hurrengo kanporaketetako emaitzak honako hauek izan ziren:

- “Mañana no amanece”, Jorge Ferrer-Vidalena, Madrilgoa: 7 puntu.
- “Válvulas de escape”, Manuel Carballeirarena, Madrilgoa: 2 puntu.
- “La rata”, Melillako Juan Fariasena: 5 puntu.
- “La pirueta”, Emilio Álvarezena, Pontevedrako: 4 puntu.
- “Gusanos de luz”, Adriano Marcorena, Madrilgoa: 15 puntu.
- “Tiempo frustrado”, Luis Sepúlvedarena, Donostiako: 12 puntu.

“Válvulas de escape” kanporatua izan zen eta hurrengo kanporaketetan “La rata” eta “La pirueta”. Hirugarren txandan, “Tiempo frustrado” borrokatik kanpo geratu zen, 12 punturekin eta “Mañana no amanece” 13 puntu eta “Gusanos de luz” 17 puntu lortu zituzten. Beraz, azken bi hauek finalean parte hartzeko sailkatuak izan ziren. Azken bozketan hurrengo puntuazioa lortu zuten: “Gusanos de luz” 11 boto eta “Mañana aún no amanece”.

Dena dela, lehiaketaren arautegiko klausula baten arabera, epai-mahaia eman liezaioke saria lan finalistari bost adostasun-boto balaude.

Azken bozketa bukatu ondoren, “Espainiako Izarra” zen Elena Herrera Dávila dotoreak, bere ohizko begikotasunez, lehiaketan esatari izan zenak, “I Pío Baroja Saria” esleitu gabe geratuko zelako erabakia jakinarazi zuen, “Gusanos de luz” nobelak ez baitzituen saria lortzeko beharrezkoak ziren bost botoak jaso. Era guztietako iritziak,

sari literario honen epaimahaiaren epaitza goizeko ordubietan jakinarazten zenean.

Epaimahaiburua Miguel Pérez Ferrero Jauna zen, Índice aldizkari-ko zuzendaria zen Juan Fernández Figuroa jauna, Julio Caro Baroja jauna, Faustino Marquet jauna, Elvira Gallurralde andereñoa, Antonio Nabal jauna eta José Mª Bellido jauna bertan zeudela.

Epaimahaiak hartutako erabakiaren arabera, aurtengo 25.000 pesetatako saria hurrengo Pío Baroja Nobela lehiaketarako gordeko da.”

Bozketen bilakaera eta gertatutako iruzurra erakusteko bozketa sistema aztertzea funtsezkoa da, epaimahaikide madrildarrek jarraitu ez zutena.

Bozketa sistemak honako hau esaten du:

“Epaimahaikide bakoitzak hautatutakoaren arteko hiru lanari emango die botoa, merezimenduaren arabera, hiru, bi eta puntu bat hurrenez hurren. Puntu gutxiena lortzen duen lana kanporatua izango da. Berdinketa bat gertatzen bada, beste bozketa bat egingo da. Hirugarren berdinketa izanez gero, epaimahaiburuaren botoak erabakiko du”.

“Tiempo frustrado” kanporatua geratu zen bozketan jasotako botoak, jaso ditugun testigantzen arabera, hurrengoak izan ziren:

Antonio Nabalek 3 puntu, Faustino Marquetek 3 puntu eta Elvira Gallurralde 3 puntu. Bellidok esan zuen bigarren hobereena zela, beraz 2 puntu eman beharko zion. Demagun Eugenio Altunak puntu bat eman ziola, horrela ateratzen dira “Tiempo frustrado” lanak lortutako 12 puntuak. Honek guztiak zera erakusten du: Miguel Pérez Ferrerok eta Juan Fernández Figuroak ez zuten egin arautegiak esaten zuena, ez zieten araei men egin; iruzurra egin zuten, Martín-Santosen nobela kanporatzea helburu izanez.

Baina bozketa sisteman honako hau esaten zuen klausula bat zegoen:

“Kanporaketa amaitu ondoren, Epaimahaiak aukeratuko du ea ematen dion saria lan finalistari, horretarako bost boto behar izanez”.

José Mª Bellidok esaten du lau boto behar zirela eta honela adierazten du:

“Pío Baroja Saria lortzeko zazpi epaimahaikideetariko lauk aukeratu behar zuten irabazle bera eta irabazle ez izateko eta saria eman gabe geratzeko hiruk gehienez izan behar zuten. Bozketa egin ondoren, hiru epaimahaikide izan ziren esleipenaren alde, bi sari esleitu gabearen alde eta beste bi abstenitu egin ziren. Hori agertzen zen Antonio Nabalek eta biok egin genituen sari-esleipenerako arauetan”.

Elvira Gallurralde, Faustino Marquet eta Antonio Nabal saria ematearen kontra zeuden. Honako hauek dira beren hitzak:

Elvira Gallurraldek esaten du: “Nik, gutxienez, badakit Nabalek eta biok saria esleitu gabe utzi behar zela esan genuela”.

Gauza bera esan zuen Faustino Marquetek: “Saria ez ematea penagarria izan zen, Saria merezi zuen inongo lana ez aurkitzea”.

Bellidoren oroitzapena oso zehatza ez dela ematen du, abstenitu egin ziren bi bazeuden, Bellido eta Altuna ziur aski, kontrako hiru boto izan zirela esan dezakegu eta saria ematearen alde bi bakarrak Fernández Figueroa eta Pérez Ferrerorena izan ziren.

Bukaera tristea Donostia kultur arloan bultzatzea helburu zeukan sariarentzat, presio politikoen ondorioz, ahaztu egin zena, Martín-Santosen lana garaila ez ateratzeko.

Sari horrekin gertatu zena intelektual desberdinek aipatu dute. Adibidez, 1995ean “Psiquiatría y cultura en un tiempo de silencio” izenburupean Madrilen Martín-Santosi egindako omenaldian Javier Pradera idazle eta kazetariak esan zuena:

“Martín-Santosen lan literario eta ekintza politikoen arteko loturak pasarte politiko eta zapaltzaile bat eragin zuen, komikoa eta zoritxarrekoa aldi berean, Pío Baroja Nobel Sariaren Epaimahaiaren ganean sortu ziren presioak, hain zuzen ere, 1961ean “Luis Sepúlveda” goitzenpean Luis Martín-Santosek “Tiempo de frustración” izenburuarekin “Tiempo de silencio” nobela aurkeztu zuenean eta hau guztia irabazle ez ateratzeko” (10)

1980an idazle eta militante sozialista zen Ángel García Ronda donostiarrak Luis Martín-Santos berreskuratzeko nahian artikulua bat

idatzi zuen: "Aquella voz y este silencio". Bertan Pío Baroja Sariari buruzko honako hau esaten du:

"Tiempo de silencio" nobelari buruz Barralek "Biblioteca Breve" delako bildumari erantsi aurretik hitz egin zen. 1962an inongo sariaren laguntzarekin aurre egin zuen. Egia esan, bat lortzen saiatu zen, sari xumea, herrikoa eta berria.

Puntu hau zehatz aztertzea merezi du. Ideia Donostian sortu zen, José Mª Bellidok pentsatua, "Pío Baroja" izeneko nobela sari serio bat egin nahi zuen, azkenean "hemengo" kezka literarioak, sortzaileak, kritikoak eta irakurleak batzeko ahaleginak hasi ziren; zaila zait lurraldeko izen zehatzagoa ematea.

Saria jaio zen egun bertan hil egin zela izan zen gauza, autoritate ezgaiak Luis Martín-Santosen nobelari saria ematea debekatzean; zentsuraren ergelkeriak jarraitzen zuen eta agian geroz eta zapalkuntza handiagoko garaia hasten zen sotilki -edo baldarki, ikuspegiaren arabera-.

Jorge Oteiza eskultore eta idazleak bere "Ejercicios espirituales en un túnel" izenburuko liburuan honako hau ere esaten du:

"Gipuzkoak Pío Baroja Nobela Sariaren izena zikindu zuen bere jaiotegunean, niretzat Martín-Santos eta Celaya, Abangoardia nobelan lehenengo biak, Espainian".

Azkenik, jasotako iritzi guztiak aztertu eta egiaztatu ondoren, Miguel Pérez Ferrerok Carlos Luis Álvarez "Cándido" lagunak idatziriko "Gusanos de luz" nobelari eman nahi zuela saria esan daiteke. Martín-Santos "Tiempo frustrado" nobelak oso kalitate estetiko handia zeukan eta hori beren planentzako traba bat zen. Honek deiarazi zien Madrilerara, saria sozialista bati eman nahi zitzaiola esateko. Hori dela eta, Epaimahaia beldurtu zuten presioak hasi ziren baina azkenean Saria esleitu gabea utziz ohorea mantendu zuen. Bukaera hau ezin izan zuen arrakastatzat hartu Luis Sepúlvedaren (Luis Martín-Santos) "Tiempo frustrado" ("Tiempo de silencio") nobelak irabazi behar izan baitzuen saria.

Horregatik guztiagatik ezin izan zen bigarren Pío Baroja Nobela Saria egin.

Fernández Figuroak parte hartu zuen Pérez Ferreroren Luis Martín-Santosi saria ez emateko ideian parte hartu zuen. Saria desagertzeak galera ekarri du hirira, hiriak berriro nobela saria egiteko aukera galdu du eta ziur aski ez du inoiz berreskuratuko, euskal

kulturarako galera bat da, idazle euskaldun batek XX. mendebaldean gaztelaniaz idatziko nobeletteriko bat ez da inoiz lotuko gure hiriarrekin, eta literaturaren galera bat, lehenengo Pío Baroja Nobela Saria Martín-Santosen lanak irabazi izan balu, mundu osoko idazleak erakarrak izango ziratekeen gure herrira eta bere Nobela Saria zoritxarrez, orain oroi-tzen ari garen bezala, betiko desagertu egin da.

Bibliografía

BELLIDO CORMENZANA, J.M., "Testigantza personala". Idazkia. 1987.eko otsailaren 1ean datatua.

NABAL RECIO A. "Munoa Doktorentzat eskutitza". 1988.eko maiatzaren 15ean, datatua.

GALLURRALDE SARASUA E., 1987.eko azaroaren 17a, elkarrizketako transkripzioa.

TORRES MURILLO, J.L., "Entrevista a Miguel Pérez Ferrero". El Diario Vasco. San Sebastián, 8-4-1961, p.12.

MARQUET GIMENO F. 1987 martxoaren 16a, eta 1988 ekainaren 27a, elkarrizketako transkripzioa.

"I Premio Pío Baroja". El Diario Vasco. Donostia, 1960.eko azaroaren 27a, 8. orr.

SAMPELAYO, F., "Seis novelas finalistas entre las 60 que se presentaron a concurso". La Voz de España, Donostia, 1961.eko apirilaren 8a, p. 8. orr.

M.V. "Quedó desierto el Primer Premio Pío Baroja de Novela". La voz de España. Donostia, 1961.eko apirilaren 9a.

BOZKETA SISTEMA. Sariko agiri originala. Ignazio Badiola emandakoa.

PRADERA, J. Luis Martín-Santos: política y literatura. In: *Psiquiatría y Cultura en un Tiempo de Silencio*. Luis Martín-Santos. NECODISNE ediciones 1999, 78 orr.

GARCIA RONDA, A. "Luis Martín-Santos (aquella voz y este silencio)" Muga 1980, 18 zenb. 48-55 orr.

Oteiza, J, *Ejercicios espirituales en un túnel*. San Sebastián, Órdago S.A., 1984, (2. arg.) 319 orr.